

१५ ऑगस्ट २०१० रोजी मोठ्या भाऊंचे वाकोद येथे झालेले भाषण

प्रसंग- १५ ऑगस्ट २०१०

दि. १५-०८-२०१०, स्थळ - वाकोद

आचारसंहिता असल्याने आजच्या आपल्या अनौपचारिक चर्चेला एखाद्या सभेचे स्वरूप येता कामा नये. त्या दृष्टिने व्यासपीठावरील मान्यवरांना तसेच उपस्थित असलेल्या इतरही सन्माननीय व्यक्तींनी आपणा सर्वांशी संवाद साधावा, ही मनापासून सर्वांची इच्छा असली तरी ती बाब कटाक्षाने टाळणार आहोत. निवडणूक अधिकाऱ्यांची रितसर परवानगी घेतली असून त्यांच्या नियमात बसले त्यानुसार आपल्यातील चर्चेला सभेचं स्वरूप न देता सुसंवादाचं स्वरूप द्यायचं आहे. तुमच्या जागेवर उभे राहून तुम्हाला बोलता येईल, इथं येऊन मात्र बोलता येणार नाही. मोबाईल मार्ईकचा अशावेळी उपयोग होतो. आपल्याजवळ मार्ईक आहे असल्याने बसूनही आपण या संवादात सहभागी होऊ शकता.

मित्रांनो सर्व प्रथम शिक्षणाबद्दल तुमच्याशी संवाद साधायचा आहे. मला सांगायला खूप आनंद वाटतो की शिक्षण हे क्षेत्र असं आहे की या क्षेत्रात मला राजकारण कुठेच नडलेलं नाही. गावात असलेलं जे राजकारण असतं ते प्रत्येक ठिकाणी नडतं, परंतु शिक्षणाच्या क्षेत्रात ते नडलेलं नाही, कारण शिक्षणामध्ये त्यांना काही इंटरेसच नाही! म्हणजे राजकारणी पुरुषांचा संबंध शिक्षणाशी येतच नाही असं जर मी बोललो किंवा सांगितलं तरी त्यात फार मोठं वावगं किंवा चुकीचं ठरेल असं नाही! त्याचं धोरणच

आहे. तुम्हाला वाटेल ते करा, भाऊ, तुमच्या हातात पोरं दिलेली आहेत! (हशा) पोरांचे रिझल्ट मात्र बरोबर करा.

मला आठवतय, २००५ मध्ये काही विशिष्ट ध्येय समोर ठेऊन मी इथे आलो होतो. त्यावेळी गावातल्या एका प्रतिष्ठित ग्रहस्थाने मला हे सांगितले की भाऊ, तुम्हाला सांगतो, माझा नातू याच शाळेतून पास झाला, तो पाचवीत आहे, पण त्याला स्वतःचं नाव लिहिता येत नाही. शाळेचा रिझल्ट १४, १५ टक्के होता, तो ९७ टक्के, ९८ टक्क्यांवर आणि नंतर १०० टक्क्यांवर गेला. शाळेत ८० च्या वर मार्कस् मिळवणारे विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनींची संख्या अपवादाने एक, दोन एवढीच होती. आता मात्र तीच संख्या पाच ते दहापर्यंत पोहोचली आहे. पैशांनी अशी कामं होतात का? पैसेवाले पुष्कळ आहेत. इथे पैशांपेक्षा जास्त महत्त्व नियोजनाचे आहे. आणि सर्वात जास्त महत्त्व शिक्षकांच्या योगदानाचं आहे! (टाळया)

एक भाग्याचं लक्षण म्हणून तुम्हाला समजावं लागेल, की आपल्या गावाला सातत्याने चांगले शिक्षक, मुख्याध्यापक मिळत गेले. आजची परिस्थिती मात्र फारच वाईट आहे. सरस्वती सन्मान करण्याऐवजी शिक्षकसुद्धा दारु प्यायला लागले! भोवतालचं वातावरण प्रतिकूल असताना या शाळेतल्या प्रत्येक शिक्षकाने स्वतःचं योगदान दिलं त्याची किंमत त्यांनी मागितली नाही. एक कोटी रुपये, पन्नास लाख रुपये, वीस लाख रुपये, दहा लाख रुपये, पैसे देणारे पुष्कळ आहेत हो. जेवढे जास्त उलटे काम कराल तेवढे जास्त पैसे मिळतात, अशी आजची परिस्थिती आहे. (हशा) जेवढे जास्त खोटं बोलालं, जेवढा जास्त सद्दा खेळालं, जुगार खेळाल, तेवढा काही लोकांना निश्चितच जास्त पैसा मिळतो. बाकीचे कोणाचे तरी खिसे खाली होतात त्यात वाद नाही. (हशा) परंतु, अशा लोकांना जे पैसे मिळतात त्या पैशांचे महत्त्व काहीच नाही. पुन्हा सांगतो, महत्त्व नियोजनाचं आहे, आणि नियोजनाबरोबरच त्या शिक्षकांच्या योगदानाचं आहे. या शिक्षकांनी एवढं चांगलं योगदान दिलं की मनापासून त्यांचं कौतुक रावसं वाटते. एकाच्या नंतर दुसरे असे तीन-चार मुख्याध्यापक आपल्याला खूप चांगले मिळाले. आधीचे एक मुख्याध्यापक होते त्यांची एक कंटीन्यूटी रहावी म्हणून आपण त्यांना मुद्दाम विनंती केली, की तुम्ही थांबून जा. अजून तुम्ही काम करू शकतात, तुम्हाला निवृत्त होण्याची गरज नाही. त्यांनी ते मंजूर केलं आणि या सगळ्या अभियानाला एकप्रकारे गती देण्याचं काम आपण करू शकलो.

मित्रहो, शिक्षणाचं महत्त्व असं आहे की जर तुम्हाला चार महिन्यामध्ये काहीतरी रिझल्ट हवा असेल तर तुम्हाला भाजीपाला लावता आला पाहिजे. भाजीपाला लावला तर चार महिन्यात पैसे मिळतील, पण किती मिळतील हा प्रश्न आहे. एखाद्या वेळेस पावसाने दडी मारली, फार मोठी रोगराई पडली तर येणारं जे काही आपलं उत्पन्न आहे, ते फार कमी होऊ शकतं. त्याऐवजी जर तुम्ही कापूस लावला, त्याला आठ महिनेही लागू शकतील. पण कापूसामध्ये येणारे उत्पन्न या उत्पन्नापेक्षा निश्चितच जास्त असेल, मोठं असेल. नामदेवराव करतात तसं जर तुम्ही फळबागाईत केली तर त्याला यायला चार वर्ष लागतील, पण त्यानंतरची तीस वर्ष त्याला फळ येत राहतील हे निश्चित! शिक्षणाकडे त्या दृष्टिने पहा. शिक्षणाचे खूप-खूप महत्त्व आहे.

शिक्षण हा विषय मी पहिल्यांदा हातात घेतला त्याची दोन कारणं. एकतर यात राजकारण नाही, कारण राजकारण्यांना शिक्षणामध्ये कोणत्याच प्रकारचा रस नाही. (हशा) दुसरं म्हणजे हे काम आपण फार कमी लोकांमध्ये साध्य करू शकतो. शिक्षकांच्या माध्यमातून मार्फत आपण हे नक्कीच करू शकू अशी माझी खात्री असल्यामुळे हे काम मला करता आलं. माझा निर्णय योग्य ठरला! त्या निर्णयाची फळं आपल्या सगळ्यांना मिळाली आहेत! एवढी फळं की आज पाळधी मधनं ३० विद्यार्थिनी आपल्या या वाकोदमध्ये शिकायला येतात. पहूरच्या जवळ पाळधी आहे. त्यांना जामनेर तसं जवळ आहे, पहूर जवळ आहेच, पण ते पहूर आणि जामनेर सोडून वाकोदला येत आहेत! महत्त्वाचं म्हणजे त्यात मुली जास्त आहेत! म्हणजे इथल्या शिक्षक वृंदांवर आपल्या ऐकून नियोजनावर पालकांचा एवढा विश्वास आहे, की ते स्वतःच्या मुलींना एवढ्या लांब प्रवास करून सुद्धा इथे पाठवतात! मी प्रयत्न करणार आहे. तिथल्या शाळेला आपण काही करू शकलो आणि, या विद्यार्थिनींना रोज ये-जा करावी लागते, ती जर आपण टाळू शकलो, तिथेच त्या शाळेत आणखी काही करू शकलो तसे काही करण्याचा प्रयत्न अवश्य करू. विद्यार्थिनींचा हा जाण्या-येण्याचा खर्च आणि त्यांना होणारा त्रास कमी करता येईल. थकून जात असतील त्या. पळासखेड्याचच सांगतो, नामदेवरावांनी आता तरी बस वगैरेची सोय केली म्हणून ठिक आहे. त्याआधी तिथल्या विद्यार्थ्यांना ५-७ कि. मी. पायी-पायी जावं लागत असे. ज्यावेळी माझे पूर्वज वडाळीला होते त्यावेळी वडाळीहून ते मुलांना शिक्षणासाठी वाकोदला पाठवत असत. वाघुरला त्यावेळी पूर येत असे, पण आता जसं-जसं पाप वाढलं, तसं-तसं पूर येणं कमी झालं! (हशा) गावातच

पाप वाढलं असे मला म्हणायच आहे. पूर आला म्हणजे शाळेला सुट्टी! शाळेत गेलेले पोरं-टोर परत घरी! काही इलाज नाही! माझ्या वडिलांचं, त्यांच्या इतर भावंडांचं शिक्षण झालं. शिक्षणाची अशी हेळसांड होऊ नये म्हणूनच माझ्या जन्माच्या आधीच वाकोदला आम्ही स्थायिक झालो. मी हा सर्व इतिहास वाचतो, अभ्यासतो मला जाणीव आहे की चार-चार, पाच-पाच किलोमीटर चालून आल्यानंतर या विद्यार्थ्यांना काय त्रास होत असेल, म्हणूनच तर आपण या समस्या दूर करू शकलो. या पलीकडेही आणखी खूप काही करायची माझी इच्छा आहे, तसं करता येईल अशी सकारात्मक अपेक्षा बाळगू या.

मित्रहो, शिक्षणाचं काय करायचं? या संदर्भात काही योजना तुमच्यासमोर मांडतो. इथे आपण एक विद्यापीठाचे पदविका डिप्लोमाचा कोर्स सुरु केला आहे. आज त्याचं उद्घाटन आहे. राहूरी विद्यापीठाचे डायरेक्टर येत आहेत. डिप्लोमाच्या शाळेचे रुपांतर बी. एस्सीचे वर्ग सुरु करायचे आहेत. त्याकरिता नियमाप्रमाणे दोन वर्ष आणखी लागतील म्हणजे अँग्रीकल्चर कॉलेज इथे सुरु करता येईल. आपल्या इतर विद्याशाखांचं होईल तेव्हा होईल कृषी क्षेत्रातील विद्यालय, बी. एस्सी पर्यंतचे शिक्षण मात्र इथे सुरु होऊन जाईल. (टाळया) त्यासाठी एक स्वतंत्र इमारत मला बांधायची आहे.

इथे अभय लोढा बसलेला आहे, त्याने एक मोक्याची जागा अडकून ठेवली आहे. त्याला वाटतय की भाऊकडून त्याला खूप पैसे मिळणार आहे. उलट त्याला मी हे सांगणार आहे. त्याच्या दादाच्या नावाने त्याने ती जमिन चांगल्या कामासाठी देऊन टाकावी, भाऊला काही कमी नाही हे खरं असलं तरी हे लक्षात घ्या की भाऊला भीख मागायची काही गरज नाही, पण त्याने स्वतःच्या वडीलांसाठी, स्वतःच्या दादासाठी काय केलं? हा प्रश्न मला आहे. त्याचे वडिल मलाही वडिलांच्या जागी. त्यांनी आम्हाला १५ रुपये उसनवार दिलेले आहेत आणि त्यांचा जो व्यवहार आहे त्याची अजूनही नोंद त्याच्याजवळ होती, पण ती त्याला माहिती नव्हती. ती आम्ही त्याला दाखवून दिली आणि ज्यावेळी मी शिक्षणासाठी जळगावला गेलो त्यावेळी राणिदानजी भाऊ, जे माझे काका होते, त्या काकांनी राणिदान मेघराज यांच्याकडे जाऊन ५१ रुपये उधार घेतले. इतिहास म्हणून तुम्हाला सांगतोय. जे अनुबंध असतात, संबंध असतात, डोळ्यांची लाज असते ती अशा रितीने ठेवायची असते. दोन्ही बाजूने ठेवायला पाहिजे. निदान मी माझ्या बाजूनी ठेवतोय, एवढं मात्र मी खात्रीने सांगतो. त्यांच्या बाजूनी ती ठेवायची की नाही त्यांच्या मर्जीचा प्रश्न आहे. परंतु ही वस्तुस्थिती आहे.

वाकोद मधल्या प्रत्येक घराशी अशा पद्धतीने अनुबंध, ऋणानुबंध जोडलेले आहेत. म्हणूनच गावाबद्दल, या घरांबद्दल आपणा सर्वांच्या हृदयात आपुलकी आहे. मग ते शिवाजी पाटलांचे वडील असो किंवा याचे आजोबा असो. अशी अनेक घरां आहेत. माझी आई जर आता असती तर तिने सांगितले असते तो डाका पडला त्यावेळी धना वानखेडे यांनी कोणती भूमिका बजावली. त्याने जर गोळीने वार केला नसता, दरोडेखोर मेला नसता तर वाकोदचा इतिहास वेगळा झाला असता. ती नोंद अजूनही आहे, प्रत्येक घराशी हा अनुबंध आहे. त्यामुळे तुम्ही कितीही वाईट वागलात तरी भाऊंना त्याच काहीच वाईट वाटणार नाही. आणि हेहि सांगतो तुम्ही चांगलं वागायला लागले आहात असे इथले लोकं अजूनतरी समजायला तयार नाहीत. परवा अशाच एक दुसऱ्या आमदाराची भेटगाठ झाली. त्यांनी सांगितले, की वाकोदसारखं आवलिया गाव पाहिलेलं नाही, आता मला थोबाडीत मारल्यासारखं झालं. तुम्ही टाळ्यावाजून राहिलेत की वाकोद सारखे आवलिया गाव आम्ही अजून काही पाहिलेले नाही हे आमदारांचे शब्द आहेत. वाकोदचा धर्मेंद्र त्र्यंबक जोशी हा एमपीएस्सी ची परीक्षा पास झाला, म्हणजे भवरलाल जैन नंतर दुसरा व्यक्ती जर वाकोदमधून पास झाला असेल महाराष्ट्र राज्य पातळीवरची गॅझेटेड पोझीशन मध्ये जर कोणी पोहचला असेल तर हा धर्मेंद्र आहे! (टाळ्या) आता एन. टी. संवर्गात तो महाराष्ट्रात प्रथम, राज्यात सहावा आला. एन. टी. संवर्गात तो महाराष्ट्रात प्रथम ऑफिसर म्हणून पुढे आला. एमपीएस्सी उत्तीर्ण झाला. एवढ्यावर तो थांबला नाही. सध्या तो नाशिकला पी. एस. आय. चं प्रशिक्षण पूर्ण करतो आहे. त्याला म्हणूनच आज आपण इथे बोलवू शकलो नाही. त्याचा सत्कार करायचा होता, त्याला आपण पस्तीस हजाराची शिष्यवृत्ती दिली होती, असे कमीत कमी २० तरी विद्यार्थी आहेत मोठ्या पदावर ते जातील, त्यांना शिक्षणाची खूप ओढ आहे. तसे सगळ्याच ठिकाणी असतात, परंतु सर्वानाच वाव मिळत नसतो, संधी मिळत नसते. ज्यांना संधी मिळते ते करून दाखवतात, मात्र तशी संधी सर्वानाच उपलब्ध व्हावी हा माझा प्रांजळ हेतू आहे. सगळ्यांना जर संधी उपलब्ध करून द्यायची असेल तर ते केवळ एका माणसाचं काम नाही, ते दोन हाताचंही काम नाही, ते सगळ्यांनी मिळून करण्याचं काम आहे! निदान इतर काही नसला तरी नैतिक पाठींबा तुमचा असायला हवा! आर्थिक नसला तरी!

शिक्षणाबद्दलची एक योजना मी सांगितली. कृषी तंत्रज्ञान, दुसरी मला असं म्हणायचं की व्यवसायिक म्हणजे व्होकेशनल ट्रेनिंग स्कूल काढायचा विचार आहे म्हणजे

आयटीआयसारखे ते ट्रेड आहेत त्यातून जर मुलं निर्माण झाली तर डायरेक्टली ही सगळी ॲग्रीकल्चर डिप्लोमा, ॲग्रीकल्चर इंजिनियर, ॲग्रोनॉमीस्ट किंवा आयटीआय सगळ्या विद्यार्थ्यांपैकी किमान ५० टक्के विद्यार्थ्यांना तरी जैन इरिगेशनमध्येच नोकरी मिळायला काहीच हरकत नाही. तसं जर होत राहिलं, तर एक दिवस तुमच्या हे लक्षात येईलच, की भाऊ सांगतील तेच होणार आहे, दुसरं काही होणार नाही ! (टाळ्या) हा फार लांबचा दूरदृष्टिने आखलेला मार्ग आहे. भाऊ आजचा विचार करत नाही. भाऊ, अशोकचा, अशोकच्या नंतरचा विचार करताय. तर या पिढीला आपल्याला घडवायचं आहे आणि या पिढीला घडवणं, संस्कारित करणं आपल्याला जास्त सोपं आहे, कारण आपले घट्ट, रूजलेले संस्कार फार दृढ आहेत ते मिटणं-मिटवणं कठीण आहे.

मला परवा फार-फार एक चांगल उदाहरण मिळालं. एका वडिलांनी नववीतल्या एका विद्यार्थ्याला त्याच्या मुलाला ऑर्डर केली जा रे, तू जर्दा, माणिकचंद गुटखा घेऊन ये दुकानातून? आणि त्यांनी पाच रुपयाची नोट त्याला दिली. मुलगा वडिलांच्या पाया पडला आणि म्हणाला, की बाबा गुटखा खाल्याने कॅन्सर होतो, असे आम्हाला शाळेत शिकवलय. गुटखा खाल्याने आणखी इतर आजारही होतात. ते आम्हाला शाळेत शिकवले आहे. तुम्ही जर गेलात तर आमचं काय होईल. आम्हाला मोठा भाऊ नाही, घरात दुसरा कोणी कमावता नाही, मला हा गुटखा आणायला का सांगतात? काही असलं तरी पोटचं पोरगं त्या माणसाला फार शरम वाटली आणि त्याने ते पैसे त्याच्याकडून परत घेतले आणि यापुढे गुटखा खाणार नाही, असे वचन दिले.

जळगावमध्ये आपली अनुभूती शाळा आहे. तिथलं एक उदाहरण देतो, आम्ही सर्वसाधारणपणे असं सांगत असतो की बाबा, सर्व लोकांनी जर मांसाहार करायचा ठरवला तर या पृथ्वीसारख्या चार पृथ्वी सुद्धा आपल्याला पुरणार नाहीत, कारण तेवढं धान्य आपण पिकवूच शकत नाही, एवढ्या मोठ्या गाईला, बैलाला किंवा प्राण्याला वाढवावं लागतं आणि त्यातून चारपाच किलो मास खाण्यासाठी मिळतं. एवढा मोठा प्राणी पोसायचा म्हणजे त्याला कमीत-कमी दहा एकर जमीन लागते आणि जो माणूस फक्त शाकाहारी आहे, त्याचे मात्र एका एकरात भागते! ज्यावेळी पृथ्वीची निर्मिती झाली त्यावेळी या पृथ्वीवर जेवढे लोक होते त्यापेक्षा आता एक हजार नव्हे तर एक लाख पटीने जास्त झाले. पृथ्वी तेवढीच आहे, पाणी मात्र तेवढेच आहे! मग असं असताना आपण हेच करत राहिलो तर कसं चालेल? असा विषय आम्ही अनुभूतीच्या विद्यार्थ्यांसमोर मांडत असतो.

मांसाहार ज्या घरात खातात तिथल्या एका विद्यार्थ्यांने घरी जाऊन सांगितले, तुमच्या पोटांना, तुम्ही प्राण्यांसाठी स्मशानभूमी कशासाठी करतात? प्राणी जे असतात त्यांची एक स्मशानभूमी असते. तुमचे पोटचं ती स्मशानभूमी आहे का? तुम्ही मेलेल्या प्राण्यांना तिथे ठेवायचे काम करत आहात. त्यांचे डोळे उघडले ते घरातल्या लेकराचे बोल ऐकून! तो विद्यार्थी पर्यावरणाबद्दल बोलायला लागला. त्याच्या बोलण्याला धर्माची जोड नव्हती, त्याला सायन्स म्हणजे त्याला आपण शास्त्र म्हणतो त्याची त्याच्याबरोबर इनव्हायरमेंट म्हणजे पर्यावरण म्हणतो त्याची जोड होती, शिक्षणाचं हेच महत्त्व आहे! शिक्षण केवळ स्वतःच्याच भल्यासाठी असतं, असे नव्हे. शिक्षण त्याच्या आधीच्या पिढीसाठीही उपयुक्त ठरतं आणि येणाऱ्या पिढ्यांनाही उज्वल करतं, म्हणून ज्यावेळी विद्यार्थ्यांनो तुम्हाला सांगण्यात येतं की या देशाचं भवितव्य तुमच्या हातात आहे, त्यावेळी त्याचा अर्थ कोणता? तर तो हा आहे आज तर हे सगळ्याच ठिकाणी शिक्षणात आपण खूप प्रगती करीत आहोत. खरी किती खोटी किती? परीक्षेत कॉपी किती, आपल्या शाळेत कॉपी तर मुळीच होत नाही, आणि तशी मला खात्री दिली गेल्यामुळे मला जास्त अभिमान वाटतो. त्या अभिमानापोटीच जर शिक्षक काही म्हणत असतील तर ते सगळं करायला मी तयार असतो. मला ज्या दिवशी हे समजेल की इथे कॉपी होते, त्या दिवशी मी शाळेत येणं बंद करेल! त्याचं कारण असं आहे की, कॉपी करून जर तुम्ही पास होणार असाल, तर जीवनात यशस्वी होण्यासाठी कोणाची कॉपी कराल? कसं जमेल ते? जमणारच नाही? आणि म्हणून शिक्षणावर एवढं बोलून थांबतो. इथं ती योजना आपल्याला राबवायची आहे. शिक्षणाबद्दल भविष्यात आपल्याला जे करायचं आहे हे तुमच्यासमोर मांडलय.

१२ वी च्या विद्यार्थिनींसाठी वसतीगृहाची व्यवस्था केलेली आहे, विद्यार्थ्यांसाठीही केलेली आहे. माझा असा विचार आहे की राहण्याची व्यवस्था आपल्या शाळेच्या आवारात किंवा आसपास करता आली पाहिजे. विद्यार्थिनींच्या आवासाची व्यवस्था करणं फार कठीण असं काम आहे. डोळ्याला तेल घालून त्याबाबत लक्ष ठेवावं लागतं. म्हणून राजपूत सरांच्या बाजूला जिथे आपली राहती बिल्डींग आहे जिथं मी स्वतः राहिलो आहे त्या खोलीच्या बाजूला आपण वसतीगृहाच्या निर्मितीला सुरुवात केली आहे. आणि विद्यार्थ्यांसाठी शाळेच्या प्रांगणामध्ये आपण व्यवस्था सुरू केली आहे. याचा हेतू एकच आहे की, आपले जे रिझल्ट आहेत ते असेच सातत्याने कायम रहावे, किंवा त्यापेक्षाही उत्तम यावेत ही सगळी उत्तम निकालासाठी करीत आहोत! रहिवास केल्यावर जेवण,

इतर बारीक सारीक बाबी आल्याच पालकांना त्यादृष्टिने सहकार्य करावं लागणार आहे. इमारत आपण बांधून तयार ठेवणार आहोत.

गावात रस्ते झाले, दिवाबत्ती झाली, गटारी झाल्या, स्वच्छता झाली. आणखी बऱ्याच सोयी झाल्या. पण वस्तीमध्ये काहीच झालं नाही. यात सत्यता आहे. हे खरे आहे की ज्याप्रमाणे गावात सुख-सोयी निर्माण झाल्या त्याप्रमाणामध्ये वस्तीमध्ये नाही होऊ शकल्या. याची मूळ कारणं काय? कोणतेही काम करत असताना आपण सत्याची कास धरूनच ती केलं पाहिजे. हा नियम असल्यामुळे मी त्याच्याशी बांधील आहे.

जर एखादे काम बेकायदेशीर असेल, तर त्यावर आणखी लागत करून त्यांना थापा मारून, त्यांच्याशी खोटं बोलून तुमचे सगळं बरोबर होऊन जाईल अशी आश्वासन त्यांना देऊन त्यांची दिशाभूल करण्याएवढा नालायक विचार माझ्या मनात येऊ शकत नाही. मी असा विचार केला की या वस्तीच्या सगळ्या लोकांना आपण तिथे जे काही वसलेले आहे त्यांना अगदी नाममात्र किंमतीने ती जागा द्यावी म्हणजे ज्याला ५०० स्ववेअर फुट आहे त्या माणसाला आपण फक्त पाच रुपये किंवा सात रुपये स्ववेअर फुटाने ती जागा द्यावी.

आज जर तुम्ही अभयला विचारलं तर तो ६० रुपयाने जागा विकतो आहे, ती त्यांना ५ रुपयात मिळते आहे. त्यांनी तेवढे पैसे भरावे म्हणजे त्यांच्या नावाने खरेदी करण्यास राममंदिराचे जे काही ट्रस्टी आहेत त्यांनी संमती दिलेली आहे तुमची पाच रुपयेही देण्याचीही घानत नसेल तर मोठाच प्रश्न आहे. काही तर अतिक्रमण करून बसले आहेत. राममंदिराच्या जागेवर हे अतिक्रमण असलं, तरी तुम्हाला सांगतो रामाचं मन फार मोठं असलं, तरी रामाएवढं माझं मन मोठं होणं फार कठीण आहे.

मित्रांनो, कोणत्याही चुकीच्या कामाला प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष पाठिंबा देणं ही योग्य गोष्ट निश्चितच नाही. म्हणून गावकरी लोकांना सांगणे आहे की, तुम्ही तुमचे नैतिक बळ वापरून वस्तीवाल्यांना सांगा की जागा रितसर खरेदी करून त्यांचा जो काही हक्क आहे तो ग्रामपंचायतीमध्ये नोंदवून द्यावा. तसं करायला काही हरकत नाही. तसं घडत नाही म्हणून जर जागाच आपली नाही तर त्यावर रस्ते होणार तरी कसे? जागाच ताब्यात नाही, तर त्यावर गटारी करायच्यात कशा? जर जागाच तुमची नाही, तर तुम्हाला इतर सुख-सुविधा उपलब्ध करून दिल्या पाहिजे हे होणार तरी कसे? फक्त राजकारणी लोक बोलू शकतात, करू मात्र शकत नाहीत. तुम्ही ६० वर्ष वाट पाहिली.

आतापर्यंत हे झालेले नाही. तेव्हा तुम्हाला जर कोणी सांगत असेल हे पुढं होईल हे खोटे आहे. तुम्ही नीट समजून घ्यायला हवे. आपल्याला फुकटमध्ये मिळणार आहे, मिळत नाही आहे ही वस्तुस्थिती आहे. फार जास्त पैसे आहेत असेही नाही मी एकटासुद्धा देऊन टाकेल, परंतु जोशीवर्गामध्ये आज ती पात्रता आहे. बोटावर मोजण्याइतके लोक सोडले तर जोशी हा वर्ग इतरांच्या तुलनेत सशक्त वर्ग आहे. कठोर परिश्रमामध्ये पुढे आलेला वर्ग आहे, खूप मेहनती, हुन्नरी लोक आहेत. तुमचं भविष्य सांगून तुमच्याकडून पैसे घेतात, फुकट घेत नाहीत आणि गायी-म्हशींचा धंदा उत्तम करतात, विशेष करून म्हशीचंही काम चांगलं करतात. नाही-नाही त्या योजना ज्या तुमच्यापर्यंत कधी पोहोचल्या नसल्या तुमच्यापर्यंत त्या पोहोचवण्याचा प्रयत्न ते करतात. तेव्हा त्यांची परिस्थिती इतरांपेक्षा चांगली आहे. याचा अर्थ हे सगळे भवलाल जैन झाले असं माझं म्हणणं नाही परंतु लक्षात घ्या प्रामाणिकपणे जगायला शिका. खोट बोलून किती दिवस जगता येईल? हक्काने तिथे रहा. तुमचा हक्क केवळ पाच सात रुपयात तुम्हाला बहाल करायची तयारी आहे.

राममंदिर बांधायला २३ लाख रुपये लागणार आहेत. निदान त्या २३ लाख पैकी आठ लाख, दहा-पंधरा लाख. जेवढे काही त्या मंदिराच्या जागेमधून मिळतील तेवढे तरी त्यांना मिळावे ही जी काही आपली अपेक्षा आहे गैर आहे असं तुम्हाला वाटतं का? मग ती जर गैर नसेल त्यांनी एवढे द्यावे आणि तिथं मालक म्हणून रहावे. त्यानंतर पुढे सगळ्या सुख-सोयी होतील, हे अगदी ओघानं आलं जर ग्रामपंचायतची आतापर्यंतची थकबाकी त्यांनी भरून टाकली तर मी तुम्हाला शब्द देतो की जे गावात घडलं ते आपण वस्तीमध्येसुद्धा घडवू, परंतु दुर्दैवाने वस्तीवाल्यांनीच त्यांना सहकार्य केलं नाही, तर मात्र नाईलाज आहे. वस्तीसाठी अत्यंत आवश्यक अशी गोष्ट म्हणजे पाण्याची व्यवस्था. त्यासाठी बंधारा वस्तीच्या हापसा खाली बांधण्यात आला, जेणेकरून ती हापसी २४ तास आणि १२ महिने चालावी. ती तशी चालेल अशी माझी खात्री झाली आहे. तेव्हा काहीच झालं असं बोलू नका, किंवा असं म्हणू नका.

बरेच काही करण्याचे प्रयत्न झाले, परंतु तुमची साथ जर मिळाली तर त्यापेक्षा जास्त चांगलं काम होऊ शकेल. कृपा करून तुम्ही सगळ्यांनी याचा सकारात्मक विचार करायचा आहे. प्रत्येक वेळा भाऊ सगळं करतील असं गृहित धरू नका, कारण जे योग्य आहे, जे कायदेशीर आहे, जे नितीमध्ये बसते तेच फक्त भाऊ करू शकतात! त्यापलीकडे

जाऊन भाऊ करू शकणार नाही. शिस्त मात्र आवश्यक आहे. जर तुमची गल्ली आडवी-तिडवी असेल, नाग जसा चालतो तसा नागमोडी रस्ता होणार नाही! रस्ता जर करायला असेल तर तो सरळच करावा लागेल. मग तो ८ फुटाचा असो की १० फुटाचा. गटार करायची असेल तर ती गटारही सरळचं होईल. ती तिरपी-तारपी करून चालणार नाही म्हणून मला आपल्याला अशी विनंती करायची आहे इथं सगळ्यांनी आपलं वजन खर्च करून, विशेष करून महिलांनी हा हट्ट धरावा, तुम्ही आमचेच एक भाग आहात, आमच्या गावात इतके वर्षे झाले तुम्ही राहतात, तुम्ही असे वेगळे का राहतात? या विकासाच्या प्रक्रियेतून तुम्ही बाहेर का राहतात? तुम्हाला कुठपर्यंत हे आश्वासन, त्याची सत्यता कळेल आणि ती तशी नसेल तर तुम्ही या संधीचा फायदा का घेत नाही, एवढं कृपा करून वस्तीच्या लोकांना मला आव्हान करायचं आहे. ते जर हे करू शकले तर त्यांच्यासाठी सुद्धा हिच विकासाची पुढची दिशा ठरेल.

नामदेवरावांनी स्वतःच्या गावामध्ये खूप काही बांधारे बांधून घेतले. आमदार असल्याचा तेवढा फायदा नक्की होतो. पण आमदारापेक्षाही एवढा मोठा महाराष्ट्राचा लाडका कवी म्हणून या गोष्टीचा फायदा पळसखेडे या गावाला खूप काही करून दिला. पण ते जे बांधारे बांधले गेले ते त्यांनी स्वतः उभे राहून चांगले बांधून घेतले. त्याहीपेक्षा तुमचे चांगले बांधारे बांधले गेलेले आहेत, आणि म्हणून जरी शासनाचा निधी हा दिड लक्षापेक्षा हा त्यांच्या हिशेबाने होत असला तरी आपल्याला पाच-पाच लाख रुपये लागले तरीही आपण गुणवत्तेत कुठेही तडजोड केलेली नाही आणि करणार नाही ! (टाळया) दहाच्या ऐवजी आपण पाचच बांधारे बांधू, पण पाच असे बांधू की जे नेहमी टिकतील! दहा,वीस,पन्नास वर्षांसाठी नव्हे त्याहीपेक्षा जास्त ते टिकतील! म्हणजेच पुढच्या पिढीचीही आपल्याला फिकीर आहे असा त्याचा अर्थ आहे! तुम्ही जाऊन ते बघू शकता म्हणजे खात्री पटेल.

थातूर-मातूर मंदिर बांधून तुमची दिशाभूल करणं फार कठीण नव्हतं. पण तसं करायचं नव्हतं आणि नाही. मी पहिल्यादिवसापासून जे करायचं ते सत्य, सुंदर, चांगलेच करायचे असे ठरवलं होतं. माणसाची तीन प्रकारची भूक असते आपल्या त्या गावाच्या शिवेवर हनुमानचं एक मंदिर आहे आणि राममंदिराची प्रतिष्ठापना माझ्याच हातून झालेली आहे. आतापर्यंत या कामात खूप अडथळे होते. तिथं लोकांनी अतिक्रमण केलेले होते. त्यांची अतिक्रमणं काढण्यासाठी तीन लोकं होते. त्यासाठी दोन वर्षे लागली,

पर्यायी जागा त्यांना बांधून दिली. आता त्यांची कोणत्याही प्रकारची अडचण या कामात नाही. त्याची जी कंपाऊंड वॉल आहे ती सुद्धा बांधून झालेली आहे. त्यामुळे आता परत अतिक्रमण होणार नाही अशी अपेक्षा आहे. पण सरपंचानीच ते करायचं ठरवलं, तर ती अपेक्षा फोल ठरू शकते हे लक्षात घ्यायला हवे. आतापर्यंत झालेली अतिक्रमण हे सरपंच आणि ग्रामपंचायत सदस्यांच्या यांच्या मूक संमतीशिवाय किंवा प्रत्यक्ष अनुमतीशिवाय झालेली नाही आणि म्हणून त्यांना सत्ता मिळाली, असं ते समजतात! मी मात्र अशा मतांशी सहमत नाही आणि जर तसं असेल तर अशा गोष्टींना मर्यादा खूप असतात. केव्हा तरी लोकांच्या हे ध्यानात येणार आहे. खोटी कामं करून आपण ही सत्ता मिळवली असेल तर त्याची फळं मिळणारच.

आयुष्याच्या वाटचालीत चांगलं काम केलं, तर ते चिरस्थायी राहतं. मी ठरवलंय एक उत्तम असं हनुमान मंदिर आणि राममंदिर एकत्र करून एक परम पवित्र असं दैवस्थान मंदिर उभं करावं. जे आपल्या सर्वांसाठी असेल. त्यामध्ये लहानमोठी सभा भरवता आली पाहिजे. गावात कीर्तन असेल तर तिथं करता आलं पाहिजे. गावामध्ये लग्न असेल, गरीबातला गरीब माणूस असला, कोणत्याही जाती-समाजाचा-धर्माचा असला तरी सर्वांसाठी ते मंदिर असेल. १८ लाख रुपये खर्च येणार होता, आता मात्र तो २३ लाख झालेला आहे. मंदिराचे काम हाती घेऊन बांधून होईस्तोवर त्या कामाला किती लाख रुपये खर्च करावे लागतील हे आज तरी सांगता येणार नाही. लागायचे असतील ते लागतील. विशेष उल्लेख करावासा वाटतो की महिलांनी अशा चांगल्या, मोठ्या कामात पुढाकार घेतला आणि तो कायम घ्यावा. लालचंद शेट यांचा मुलगा रमेश तसेच महेश आणि शिवाजीला मी जेवणाच्या वेळेला बोलणार आहे. नेहमी त्याला जेवणाच्या वेळेलाच बोलवतो आणि त्याचवेळेला तो येतो, पण जेवण करून येतो बहुतांशी महेशची काही इच्छा दिसली नाही त्यामुळे महेश काही येऊ शकेल असं वाटत नाही, पण रमेश इथे आलेला आहे. रमेशनी पुढं यावं अशी माझी इच्छा आहे, कारण त्यांचं योगदान या गावाला दोन गटामध्ये करण्यासाठी फार मोठं आहे. दोघांचही खूप मोठं आहे अरे एक लक्षात घ्या माझ्या मित्रांनो की पुढाऱ्यांना एकत्र व्हायला दोन तास सुद्धा लागत नाही आणि तुमच्या दोन पिढ्यात तुम्ही तुमचं वैर विसरत नाही आणि असं जगभर मंजूर आहे, देशभर हे चित्र आहे. प्रत्येक ठिकाणी हे चित्र आहे. तुमच्या बाबत मी पाहतो आहे. काही चुकीचं काम करू दिलं किंवा कब्जा करू दिला किंवा चुकीचं

काही ओटा लावून दिला. असल्या काही ना काही कारणांसाठी तुम्ही त्यांचे मिंधे होता आणि काहीच नसलं, जमलं तरी निदान दारू तरी त्या दिवशी पिऊन-पाजून मत तिकडे ओढून घेता. अरे हे कुठपर्यंत चालणार आहे? कुठपर्यंत तुम्ही हे चालवणार आहात? कुठपर्यंत तुम्ही ही गुलामी सहन करणार आहात? कशासाठी? तुमचं एक मत अमूल्य असं आहे ते दारूसाठी विकणार का? आतापर्यंत विकत आलात बहुतांशी तसाच अनुभव आहे. आता यापुढे तसं घडता कामा नये, ज्या दिवशी ते थांबेल त्यादिवशी आपण सर्व माता-भगिनींना, महिलांना विनंती करून पुन्हा ही ग्रामपंचायत तुमच्या हातामध्ये देण्याचे मी आश्वासन देतो, परंतु तोपर्यंत या महिलांच्या हातात द्या. त्यांना ते काम करू द्या.

या देशाला यापुढे जर कोणी तारू शकत असेल तर फक्त महिलाच महिला तारू शकणार आहेत! आजकालचे तरुण सुद्धा व्यसनाधिन व्हायला लागले आहेत! माझी जी जळगावची अनुभूती शाळा आहे, या शाळेमध्येसुद्धा पहिल्या १० विद्यार्थ्यांमध्ये ८ विद्यार्थिनी आहेत आणि तुमच्या इथही चित्र वेगळं नाही, तेच चित्र आहे. जे आता १२ वी चे रिझल्ट लागले राज्यस्तरावरही मुलीचं, स्त्रियाचं आघाडीवर आहेत. एक काळ असा होता यु. पी. एस. सी. ला विद्यार्थिनी बसतच नव्हत्या. कलेक्टर व्हायची त्यांची काही पात्रता नाही असं काही होतं. परंतु गेल्या पाच वर्षांमध्ये हे प्रमाण १० टक्केवरून २२ टक्क्यांवर आलयं आणि हळूहळू हे ५० टक्क्यांवरच नव्हे तर ६० टक्क्यांवर पोहचेल. त्यावेळी प्रत्येक ठिकाणी जिल्ह्यात तुम्हाला महिलाच कलेक्टर दिसतील. नाईलाज होईल तुमचा तेव्हा कारण तिथं समोर बसावे लागेल, आता हे दिवस जर आपल्याला टाळायचे असतील तर, आपण व्यसनमुक्त झालं पाहिजे स्त्रिया परिणामकारक पद्धतीनेजे मोठं कार्य करू शकतात तेवढे पुरुष करू शकत नाही. हे एक कारण आहे, त्या संदर्भात अनेक कारणं सांगता येतील. ते नंतर मी तुमच्याशी बोलणार आहेच.

अत्यंत खेदाने सांगावेसे वाटते ग्रामपंचायत आणि उकिरडा यांच्यात काही फरकच आढळत नाही! आपण मार्केट ज्या जागी बांधले त्या जागी आधी काय होते? ग्रामपंचायतच्या ऑफिसला थोडेफार चकचकीत केलं पाहिजे. डॉक्टरांनी कोणाला चहा पाजला नाही, डॉक्टरांनी काजू किसमिस कुणाला खारूच दिले नाही! (हशा) डॉक्टरांनी खरं म्हटलं तर ताईनी, पण सगळं काम केलं डॉक्टरांनी. हे होऊ नये याची मी खात्री बाळगणार आहे. म्हणजे तुम्ही मागच्या वेळेला फसवलं यावेळेला तुम्ही फसवू शकाल

असं समजू नका. मला तुम्ही समाजाचा निकष न लावता चांगल्या कामांचा निकष लावून चांगल्या माणसाची नाव द्या. असं मी मागच्यावेळी सांगितल्यानंतर ज्या माणसाची नावं दिली त्या माणसांपैकी तीन किंवा चार माणसं सोडली तर आज एकही माणूस सभामंडपात उपस्थित नाही, कोणत्याही प्रकारचं काहीही काम त्यांच्यापैकी बहुतांश लोकांनी केलेलं नाही. जर अशीच माणसं पुन्हा सत्तेवर येत असतील, तर आपण या सत्तेसाठी, कर्तव्यासाठी पात्र आहात का? मागच्या वेळेला तुम्ही विश्वासघात केला, प्रत्येक समाजाला मी सांगितले होते की, चांगली माणसं तुम्ही सूचवा. तर तुम्ही नेतेमंडळीचे ऐकून जी तुम्हाला मत देतील अशीच लोक पुढे केले परिणामी जे घडायला पाहिजे होते ते घडू शकलं नाही. जे आम्ही रेटू शकलो, तेवढच फक्त घडलं, आणखी पुष्कळ काही आपण करू शकलो असतो.

जैन इरिगेशनचे भवरलाल जैन आणि जैन इरिगेशन या संस्थेचं वजन खर्च करून वाकोदकरांनी जर आग्रह धरला तर मला असं वाटतं आपल्याला प्रत्येक विकास योजना जिल्ह्याच्या पातळीवरून आपल्या गावापर्यंत पोहचायला काही अडचण नाही. फक्त एकच अडचण आहे. अधिकारी लोकांना आपल्याकडून पैसे खायला मिळत नाहीत, ही अडचण आहे! आणि ती अडचण खरी आहे. परंतु एक गाव सोडायला ते तयार आहेत.(हशा) पुढारी मंडळींनीसुद्धा मला आश्वासन दिलयं. आम्ही एक गाव सोडून देऊ. अधिकारी मंडळींनी आश्वासन दिले की आम्ही एक गाव सोडून देऊ. ही जी समोर सुंदर अशी इमारत दिसते. या इमारतीमध्ये जेवढ्या काही लाख रुपयांचं काम झालं त्यांच्या नियमाप्रमाणे ३० टक्क्यांची कमीत कमी १२ लाख रुपये त्यांना मिळायला पाहिजे होते. १२ लाख रुपये त्यांना द्यायच्या ऐवजी १२ लाख रुपये आपले स्वतःचे टाकून आपण तिथे ४७ लाख रुपयांचं काम केलं आणि मी त्यांना सांगितलं, की अरे एखाद्या मुडद्याच्या टाळूवरचं लोणी ख्राण्याचं काम तुम्ही कराल का? जिथे ख्राण्यासारखं असेल तिथे मागा नां. जर तिथे मिळू शकत नसेल तिथे त्यांची हिम्मत होत नाही, कारण त्यांच्या वरचा जो साहेब आहे तो त्यांना ओळखतो, म्हणून तिकडे त्या फंड्यात ते पडत नाही. भवरलालजींचे पैसे मिळणार नाहीत मग पकडतात कोणाला? तुमच्यासारख्या गरीब माणसाला. त्याच्याकडून पैसे घेतात. आपल्याकडून त्यांना मिळणार नाही, याची त्यांना खात्री आहे म्हणून थोडाफार विरोध असतो, परंतु हा विरोध आपण न जुमानता, सत्याग्रह करून आपण या सगळ्या समस्या सोडवू शकतो आणि प्रत्येक

विकासाची योजना आपण इथे आणू शकतो. मला असं वाटतं आपल्या ग्रामपंचायतच्या इमारतीला दुरुस्त करून त्यावर मजला बांधणं शक्य असेल, तर मजला बांधणे आणि तिथं एक चांगला हॉल करून महिला बचत गटांना तो उपलब्ध करून देणं. राममंदिरामध्ये जर काही उद्योग-व्यवसाय कुणाला करायचा असेल तर त्यांना करू देणं. अशा अनेक विकासाच्या योजना, महिलांच्या सबलिकरणाच्या दृष्टिने माझ्या मनात आहेत. तुमच्यासमोर मांडणं मला जरा कठीण वाटतं. वेळ खूप झालेली आहे पण आपण त्याचा हळूहळू थोडा-थोडा उलगडा करू.

ही एक पंचाईत आहे ह्या रस्त्यापासून तर ग्रामपंचायतीपर्यंतचा जो पुढे शिवाजी पाटलांच्या इथं रस्ता आहे तिथपर्यंत तो जोडायचा आहे, परंतु महेश पाटलांचं हे म्हणणं आहे की मी हे करू देणार नाही, कारण गटार माझ्या प्लॉटच्या समोरून जाणार आहे. म्हणून तो रस्ता होऊ देऊ नये अशी त्याची इच्छा आहे. मी विचार करतोय मी आत्तापर्यंत कोणावरही कोणताही दबाव न आणता रस्ते पूर्ण केलेले आहेत. हा रस्ता आज नाही, उद्या होईल. जोपर्यंत तुम्हाला वाट पहायची, पहा. मी १० वर्षसुद्धा वाट पहायला तयार आहे. पण ज्यादिवशी पाटलांची इच्छा होईल त्या दिवशी तो रस्ता होईल! कोणत्याही प्रकारचा कलह, कोणत्याही प्रकारचा तिरस्कार, कोणत्याही प्रकारचा राग, माझ्या मनामध्ये चुकीचं काम करणाऱ्या माणसांबद्दलसुद्धा येत नाही. त्याचं एकच कारण मला वाटतं की तो माणूस चांगला आहे, पण तो जे काम करतो ते चुकीचं आहे! योग्य काम त्याच्याकडून करून घ्यायचं असेल तर त्याला सुधारणं एवढच आपल्या हातात आहे. आणि त्यासाठी आपल्याला वेळ लागणार आहेच. त्यामुळे तुमच्यापैकी जे लोक रस्ते करायला नडले त्यांची यादी माझ्याजवळ आहे. त्यांच्यापैकी कोणावरही मी कधी आकस धरला नाही, उलट मला वाटलं तर मी त्यांचा सत्कार करायला तयार आहे यासाठी की, इतके दिवस का होईना परंतु त्यानंतर तरी रस्ता करू दिला. (हशा) कोणत्याही प्रकारे बळाचा वापर त्यासाठी कुणीही केला नाही, कोणत्याही प्रकारच्या पोझीशनचा वापर केला नाही, आणि सगळे रस्ते व्यवस्थितपणे आपल्या गावामध्ये बांधून झाले त्याच पद्धतीने पुढची कामे होणार आहेत. मात्र त्या रस्त्यांसाठी वेगळा रस्ता आपल्याला चोखाळायचा नाही. धाक-धपट्या, बळजबरी, दारू, ब्यसन या कोणत्याही गोष्टीचा काहीही उपयोग करणार नाही आणि ठरवलेल्या चांगल्या कामात काही बदलसुद्धा घडणार नाही. हा जो रस्ता आहे हा कोणत्या कारणासाठी शिल्लक आहे हे सगळ्यांना आम

पद्धतीने माहिती असावे एवढ्यासाठी फक्त हा विषय सर्वासमोर चर्चेतून घेतला. माझ्या मनात सर्वाविषयी आदर जो पूर्वीपासूनच आहे तो कायम आहे.

इथे समस्या आहे गावामध्ये सगळ्या ठिकाणी प्रेशरने पाणी जाते, पण बौद्धवाडीला ज्या प्रेशरने पाणी जायला पाहिजे ते मिळत नाही आणि त्यातल्या त्यात काही महाभाग मोटार लावून घेतात त्यामुळे हे सगळं पाणी ओढलं जातं. इतरांना त्यामुळे पाणी मिळत नाही. त्यादृष्टीने माझ्या मनात आले आहे, की त्यांच्यासाठी स्वतंत्र पाण्याची टाकी बांधायची साधारणतः २० हजार लिटरची ती बांधून आपण जर त्यांना देऊ शकलो तर कायमस्वरूपी असणारा हा प्रश्न निश्चितच मार्गी लागेल. ती टाकी बांधायचं प्रस्तावित केलं आहे.

धान्य साठवणूक गोदाम ही एक नवीन संकल्पना आहे. शेतकऱ्यांचा माल हा सर्व साधारणपणे त्यांच्या घरामध्ये ठेवायची व्यवस्था नसते. जरी ठेवायची व्यवस्था असली तर त्याच्याजवळ तेवढा पैसा नसतो आणि तो त्यामुळे पडेल त्या भावात शेटर्जींना विकतो. शेटर्जी आणि शेतकरी हे दोन प्रकार आपल्या समाजामध्ये अगदी राम राज्यापासून आहेत, ते काही मिटणारे नाहीत. आजही जगात कुठेही ते मिटलेले नाहीत ते राहतील. शेटर्जींची मुलं हा व्यवसाय आता करणार नाहीत. त्यांनी जळगाव किंवा इतरत्र दुसरा व्यवसाय केला पाहिजे. आणि अशा ज्या-ज्या गोष्टी आहेत, ह्या गोष्टी आपण गावावर सोडल्या पाहिजेत, शेतकऱ्यांना महावीर बँकेमार्फत किंवा इतर बँकामार्फत कर्ज मिळायला हवे. ज्यांनी माल ठेवला त्यांना तात्काळ निम्मे तीन चतुर्थांश रक्कम त्याच वेळी मिळायला पाहिजे आणि ज्या दिवशी विकायचा असेल त्या दिवशी तो विकू शकेल. म्हणजे कमी भाव असतो तेव्हा शेतकऱ्याला माल विकायची गरज राहणार नाही. एक चांगलं कायमस्वरूपी ज्यात उंदीर जाणार नाही, उंदीर तिथले धान्य खाणार नाही. तशा पद्धतीचं गोडारून बांधण्याची माझी संकल्पना आहे. ती तुमच्यासमोर मांडतो. याला अनुदान आहे किंवा नाही मला माहित नाही. असेल किंवा नसेल सुद्धा. आपल्या गावाची ती गरज आहे म्हणून ती पूर्ण करण्याचा आपण विचार करतोय.

सौर उर्जेवर चालणारे दोन हातपंप ही एक थोडीशी वेगळी कल्पना आहे. महिलांना दिवसभर काम केल्यानंतर घरी यावं लागतं, पुरुष मंडळी बहुतांश घरी नसतात. तुमची ती वेळ राखीव आहे आणि त्यांना डोक्यावर घागर घेऊन त्या हाफसीतून पाणी काढून तुम्ही यायच्या आधी पाणी भरायचं असतं आणि म्हणून त्या हाफस्यावर जर आपण

सौर ऊर्जेचा पंप बसवला तर त्या हाफसीचं नुसतं बटण दाबलं की ती हाफसी चालू होईल अशी व्यवस्था करण्याचा माझा विचार आहे. तशी व्यवस्था मी जैन हिल्सवर प्रायोगिक स्वरूपात केलेली आहे. त्याला बराच खर्च येतो. लागतो साधारणतः दीड लाखाच्या आसपास लागतात, परंतु ती करावी अशी माझी स्वतःची प्रबळ भावना आहे आणि ते जर आपण करू शकलो तर फार उत्तमच! महिलांसाठी करतोय आणि तुम्हीच टाळ्या वाजवत नाही, हे पुरुषच वाजवतात. (दोन्ही बाजूने टाळ्या बरसतात)

कंत्राटी पद्धतीने शेती बाबत काही सांगणार आहे. आज तुम्ही माल बनवल्यानंतर बाजारपेठ नसते. बाजारात भाव नसतात, माल कसा विकायचा, कुठे विकायचा हा प्रश्न तुमच्या समोर असतो. आणि म्हणून तो मातीमोलही विकावा लागतो, आपण तीन-चार गोष्टींसाठी ज्या इथं लिहिलेल्या आहेत. कांदा, केळी, डाळिंब, आंबे आणि भाजीपाला यासाठी स्वतंत्र व्यवस्था. तुमचा जो माल आहे तो बाजारपेठेत कसा विकावा, आणि तुम्हाला जास्तीत-जास्त कसा फायदा होईल यासाठी बांधतो आहे, आणि ते स्वतः जैन इरिगेशन खरेदी करणार आहे यामुळे तुम्हाला ही जी बाजारपेठ आहे, ती चालेल. अनेक वर्षांपासूनचे प्रश्न आता निकाली लागणार आहेत. कारण तशीच ही योजना आहे. एकूण कंत्राट पद्धतीने शेती करणे म्हणजे तुम्हाला सगळं मार्गदर्शन दिलं जाईल. म्हणजे जे शेतकरी आहेत त्यांना ते उगवावं कसं, त्यात जास्त उत्पन्न कसं घ्यावं, किती फर्टीलायझर टाकावे, किती वेळा पाणी द्यावं, ते कसं करावं आणि जसं आपल्या गावातली दोन उदाहरणे तुमच्या समोर आहेत. मी सांगण्यापेक्षा त्यांच्याच तोंडून ऐकलेली बरी. एक तर आपले बाबुराव आस्कर यांनी शेतीमध्ये यांनी खूप चांगली प्रगती केली आहे. गेल्या २० वर्षांत हा पहिला माणूस आहे ज्याने हे करायचा प्रयत्न केला. त्याच्या तोंडून तुम्ही ऐका आणि दुसरे म्हणजे आपले बाळूशेट छाजेड. आता ९२ वर्षांचे असतील त्यांच्या मुलाने संजीवने अशाच पद्धतीने चांगली शेती करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

२० ऐवजी ६५ किंवटल. कपाशीचं बी. टी. चं उत्पन्न घेतलं. २० ऐवजी ६५ किंवटल तीन एकरमध्ये. मी याला मागे एकदा बोललो होतो, की यावेळी तुझा मुलगा अनुभुतीमध्ये स्कॉलरशीपवर आहे, पण पुढच्या वेळेला तुला ही स्कॉलरशीप मागायची वेळ येऊ नये म्हणून तुला मी एक मार्ग सांगतो तू जी कपाशी लावणार आहे ती बी. टी. लाव आणि त्यावर लागणारं ड्रिप इरिगेशन आहे. तुझ्याजवळ आज पैसे नसले तरी काही हरकत नाही त्याची व्यवस्था मी करून देतो, परंतु तीन एकर तरी तू लाव. आता पुढच्या वेळेला

तो सात एकर लावायचं म्हणतो आहे. तेव्हा २० किंवटलच्या ऐवजी ६५ किंवटल म्हणजे तीन पटीपेक्षा जास्त! आणि तेही साधारण २५०० ते ३००० हजार रुपयांच्या भावाने! म्हणजे विचार करा, एवढा पैसा त्याला मिळू शकला. जर एक मारवाडी माणूस करू शकतो तर तुम्ही जातीवंत शेतकरी का नाही करू शकत? म्हणजे साधा शेतकरी आहे त्याला बोलतासुद्धा येत नाही. जेवढे आमचे अक्सर बोलले त्याच्याहीपेक्षा कमी बोलला. तेव्हा हे साधे-साधे लोक आहे हे साधे-साधे लोकचं हे काम करू शकतात! तुमच्यापैकी प्रत्येक शेतकरी हे करू शकतो, अशी माझी खात्री आहे.

ग्रामउद्योगाच्या माध्यमातून स्वयंरोजगाराची निर्मिती करून महिला सबलीकरण योजना दृष्टिसमोर आहे. बचत गटातील महिलांचे यात फार मोठं योगदान असणार आहे.

महिलांच्या हातात ग्रामपंचायत द्या हे मी तुम्हाला सांगतो आहे, परंतु या महिलांना काहीच येत नाही का? आपण अनुभवत आहोत, महिलेकडे सरपंच पद दिलं पण सगळी कामं डॉक्टरांनीच केली. तसं सगळ्या महिलांचे होणार आहे? मित्रांनो ही परिस्थितीही बदलेल, हाही काळ जाणार आहे, कधीतरी हे थांबेल. ज्या माणसाने एखाद्या माणसाला चीफ मिनिस्टर बनविले तर तो चीफ मिनिस्टर बनल्यानंतर त्याचा माणूस राहतच नाही. त्याला सहा महिने बारा महिन्याचा वेळ लागतो. पण त्यानंतर तोच होतो. तसं जर यानेही पाच वर्षे केलं. पाच वर्षे तुमचं ऐकून केलं तरी पुढचं पाच वर्षे ५० टक्केच ऐकतील. आणि त्याच्या पुढच्या ५ वर्षात १०० टक्के तेच पाहतील. म्हणजे याचा अर्थ ते घर सांभाळणार नाही असं होणार नाही. घर सांभाळूनच महिला हे करतील, परंतु एकाचे दोन, दोनाचे चार हात झाले तर आपला विकास चार पटीने होईल अशी माझी खात्री आहे. त्यांच्याजवळ जी सहनशीलता आहे, त्यांच्याजवळ जी माया आहे, त्यांच्याजवळ जे प्रेम आहे, वात्सल्य आहे, त्यांच्याजवळ जी नम्रता आहे, त्यांच्याजवळ जी लाज, शरम आहे ती आपल्याकडे फार कमी प्रमाणात आहे. आणि ईश्वरदत्त ती देणगी त्यांना आहे अशा या देणगीदत्त महिलांना आपल्या समाजाने वर्षानुवर्षे अगदी मनुस्मृतीपासून आजपर्यंत सातत्याने मागे ठेवण्याचा प्रयत्न केला गेला. याला कुठेतरी तुम्ही तरी थांबवायला पाहिजे.

माझी मनापासून तुम्हाला अशी विनंती आहे, आता योग्य वेळ आलेली आहे. महिला सबलीकरण सर्वदूर पोहोचलेलं आहे, सगळ्या ठिकाणी तसं घडतयं आणि तुम्हीसुद्धा

तो इतिहास रचावा अशी माझी मनापासून इच्छा आहे. महिलांसाठी काय करणार ते सांगतो, म्हणजे थोडेफार डोळे उघडतील.

आपल्या गावात साधारणतः तीनशे एकर ठिबक कापसाच्या वेळी होईल अशी माझी अपेक्षा आहे, कारण दोन उदाहरणं तुमच्या समोरच आहेत. आणखीसुद्धा असतील, मला माहीत नाही परंतु सर्वत्र जळगाव जिल्ह्यांमध्ये ठिबकवर जर पूर्वी १० हजार एकर कापूस लागत होता तर तो आकडा आता एक लाख वीस हजार एकरावर गेलाय, म्हणजे बारा पटीने वाढलाय. तेच आपल्या वाकोदमध्ये होणार आहे किंवा ठिबक संच विकण्याची जी एजन्सी आहे, ती मी ह्या महिला बचत गटाला देणार आहे. त्या एजन्सीमध्ये पाच दहा टक्के जो नफा मिळणार आहे त्यातून त्यांनी त्यांच्या बचत खात्यात टाकावे, अर्थातच सबलीकरण व्हायला त्यामुळे मदतच होईल. केवळ ठिबकची नव्हे त्याबरोबर जैन पाईप, त्यानंतर सूमसिंचन सौर कंदिल आणि टिशूकल्चर केळीची रोपं आहेत. गावात महिला बचत गटामार्फत विकायची आहेत.

गावात इतरांना एजन्सी देण्याची गरज नाही. त्याचं कारण आता भरपूर एजन्सी झाल्यात. एजन्सीजची काही कमी राहिलेली नाही, त्यामुळे मला असं वाटतं की महिलांना ती एजन्सी देणं अधिक योग्य आहे, सबलीकरणासाठी ही योजना आहे. दुसरी बचत गटातील महिलांना भाजीपाला व पदार्थ पुरवण्याचे कंत्राट देणे, म्हणजे जिथे जैन इरिगेशनमध्ये ८००० लोकं जेवण करतात तेव्हा तुम्ही चांगला भाजीपाला व कंपनीच्या नियमाप्रमाणे बनवू शकला तर रोजची एक लहान ट्रक इथे भरून आपण जळगावला पाठवू आणि ते काम या महिला बचत गटांनी करायचं आहे. आणि त्याच दृष्टिने आरोग्याच्या दृष्टिने स्वच्छ पेयजल अशी योजना मागेही मी सांगितली आहे. बिसलरी वॉटर जे आम्ही पितो त्याची किंमत १२ रूपये लिटर आहे हे १२ रूपये लिटरचं पाणी तुमच्याकडे २० पैसे लिटरने तुम्हाला मिळालं पाहिजे अशी माझी एक योजना आहे. आणि प्रत्येकी ते १० लिटर किंवा १५ लिटर एवढच मिळेल, केवळ पिण्यासाठी तुम्ही ते वापरायचं आणि दुसऱ्या कोणत्या कामासाठी वापरण्याकरिता ते नाही, महाग पडतं. १० लिटरच्या वर पाहिजे असेल तर तुम्हाला जास्त पैसे द्यावे लागतील ४० पैसे द्यावे लागतील. कमीत कमी पाण्यामध्ये जास्तीत-जास्त वापरता येईल अशी परिस्थिती आहे. एक दोन ठिकाणी बोलणं सुरू आहे, ते जर झालं तर ते काम आपण या महिला बचत गटामार्फत करणार आहोत. तुमचा निर्णय गावाचा काही असो महिलांनो तुम्ही हे करणार

आहाता की नाही? तुम्ही ठरवायचं, पण मी मात्र महिलांसाठी या योजना राबवणार आहे.

मित्रांनो, बिनविरोधचं वारं आता सगळीकडे सुरु झालं आहे. प्रत्येक समाजाने नाव द्यावीत असं मागे मीच तुम्हाला सांगितलं होतं, परंतु जी नावं पुढे आलीत ती योग्य अशी नाव आलेली नव्हती. विकासाच्या कामाला जेवढी गती अपेक्षित होती तेवढी त्यामुळे नाही मिळू शकली. आता हे सर्व टाळण्यासाठी मी दोन मार्ग विचारात घेतले आहेत.

माझ्याजवळ ज्या-ज्या लोकांनी नावे दिली आहेत त्यात १५ ते १६ महिलांपैकी एक निरक्षर महिला, ८ महिला सातवी पास, ६ महिला १२ वी पास आणि एक महिला पदवीधर आहे, म्हणजे साधारणतः १६ पैकी ६ असा तो आकडा आहे. तेव्हा १० वी ची जी अट आहे ही थोडी फार शिथिल करावी लागेल असं मला दिसतं आहे, कारण शिक्षणाविषयी ज्या अपेक्षा आहेत तशा महिला मिळू शकणार नाही.

मी वयाच्या निकषाचा विचार केला होता. १८ ते ३० वयापर्यंतच्या ज्या महिला आहेत त्या ६ आहेत. ३१ ते ५० पर्यंतच्या ज्या महिला आहेत, ७ आहेत आणि ५० च्या पुढे फक्त दोन आहेत, तेव्हा त्याही एकूण १५ ची बेरीज अशाप्रकारे आपण निवडलेली आहे किंवा प्रस्तावित आहे. मला आनंद आहे या गोष्टीचा, की १५ पैकी १० लोक शेतकरी आहेत. घरकाम करणाऱ्या दोन महिला आहेत. व्यवसाय करणारी फक्त एक आहे आणि शेतमजुरी करणाऱ्या दोन आहेत. ते १६ पैकी १२ या शेती किंवा शेती व्यवसायाच्या जवळजवळ ८० टक्के लोक तेच आहेत. जर आपल्याला जातीचं बघायचं असेल तर सर्व साधारणपणे हटकर किंवा धनगर समाजातील तीन आहेत. मुस्लीम १ आहे, नवबौद्ध अनुसूचित जातीचे १, मराठा २, मराठा इतर आणखी २ आहेत, जैन १, गोसावी १, जोशी १, भिल्ल १, तडवी भिल्ल १ आहे. तुमचे विचार जाणून घ्यायला मी फार उत्सुक आहे ही निवडणूक योग्य पद्धतीने आपल्याला घडवून आणायची आहे. सहजासहजी चांगलं घडावं असं आपल्या गावातल्या १० ते १५ व्यक्तींच्या मनात नाही. आपण या १० ते १५ व्यक्तींना वाळीत टाकणार आहोत की लढाई, झगडा करणार आहोत? किंवा त्यांच्याशी वाद-विवाद करणार आहोत? तसे काहीच होणार नाही तर कृपा करून तसे काही समजूही नका. तुम्ही त्यांच्यावर कोणत्या नैतिक पद्धतीने वजन टाकणार आहात? तुमची आजची उपस्थिती पाहून त्यांच्या मनात काय-काय विचारांच्या लाटा उसळणार

आहेत ते मला माहिती नाही, परंतु जर तुमची इथली उपस्थिती त्याचं लक्षण असेल की आपल्या सगळ्यांनाच मंजूर आहे तर मला असे वाटतं तर आपण इथेच ही निवडणूक संपवू शकतो. ज्या महिलांना उभ राहायचं, त्यांनी उभं राहायचं त्यांनी त्यातून अनुसुचित जाती बाबत सरकारचे जे नियम आहेत, ते पाळूनच ही निवडणूक इथेच आटपू शकतो इथं पन्नास नावं आली तर पन्नास नावापेकी १५ चिड्ड्या काढायच्या. एका मुलाला बोलवू. त्या १५ चिड्ड्या काढून विषय संपवून टाकू. म्हणजे काय होईल कोणालाही वाटणार नाही की हे भाऊंनी सांगितले आहे किंवा हे शेटनी सांगितलं आहे परिणामी कोणत्याही प्रकारचे आरोप आणि असत्याप्रकारच्या गोष्टी आहेत त्या घडणार नाहीत आणि त्यात वाईट वाटण्याचे काही कारण नाही, कारण ईश्वर चिड्डी नुसार ते घडणार आहे. त्याच्यात जात-पात, धर्म या सगळ्या गोष्टी बाहेर राहणार आहेत. जे ईश्वराच्या मनात आहे तेच घडणार आहे. त्या मुलाला हे माहिती नाही की या चिड्डीत कुणाचे नाव आहे. तर ही पद्धत जर तुम्हाला मंजूर असेल तर सर्वांनी हात वर करा, म्हणजे तसं आपण करायला सुरुवात करू. आणि अशा पद्धतीने हे होऊ नये असं ज्यांना वाटतं त्या लोकांनी उभे राहून त्यांनी हात वर करावेत.

महिलांना कळकळीचं आवाहन करायचं आहे. महिला केवळ आरसा नाहीत. स्वतःला काम करण्याची हौस असायला हवी. आर्थिक पाठबळ पाहिजे असेल तर त्यांनी ते स्पष्टपणे मांडलं पाहिजे. सार्वजनिक निधीतून त्याचीही व्यवस्था करण्यात येईल. परंतु त्यांच्या अंगी काहीतरी गुण असले पाहिजे. जामनेरच्या बिडीओ किंवा तहसीलमध्ये तुम्हाला तुमची बाजू सक्षमपणे मांडता आली पाहिजे. या सर्व नागरिकांचं सल्लागार मंडळ तुमच्या सोबत असेल. तुम्हाला तिथं जाऊन बोलावं लागेल. जबाबदारी लक्षात घ्या. गावातून दारूला बाहेर काढण्याचे काम केवळ तुम्हीच करू शकता! दुसरं कोणीच नाही, हे मी माझ्या अनुभवावरून सांगतो आहे. मी आतापर्यंत अनुभव घेतला आहे, परंतु ते मी करू शकलेलो नाही किंवा जे काम करायला मी अयशस्वी ठरलो, ते कठीण काम माता-भगिनींनो तुम्हाला करायचं आहे. तुम्हाला या दारूचा त्रास असतो, तेव्हा तुम्ही हा त्रास गावाच्या हद्दपार केलाच पाहिजे. वेळ लागतो अशा कामाला. उद्याचं हे घडेल असं माझं म्हणणं नाही. त्या दिशेने तुम्ही प्रयत्न मात्र सतत केला पाहिजे. त्यामुळे पुरुषांचाही फायदा आहे, संबंध कुटुंबाचा फायदा आहे, भविष्याचाही फायदा आहे आणि ते तुम्ही स्वीकारावे ही दुसरी अपेक्षा आहे.

तिसरी महत्त्वाची बाब किमान शिक्षण तरी तुमच्याकडे असलेच पाहिजे. माझी आई निरक्षर होती, पण तिच्याजवळ जो विद्वत्तेचा ठेवा होता, तो एवढा सखोल होता, त्यातूनच आमच्यासारखे लोक निर्माण झाले, तेव्हा शिक्षणाचं फार महत्त्व आहे असे मी मानायला तयार नाही, पण काहीतरी शिक्षण असलेलं बरं. दहावीचं ही लिमिटेशन टाकायला तयार नाही, त्यापेक्षा कमी शिक्षण असलं तरी चालेल पण त्या स्त्रीमध्ये एक अशी जिद्द हवी की मला हे करायचं आहे आणि त्यासाठी मी जाती-पातीचा विचार करणार नाही. दोनच गोष्टी सर्वात जास्त महत्त्वाच्या आहेत. एक जातपात आपल्याला भोवते, दुसरं म्हणजे व्यसन आपल्याला भोवतं! मन जुळवली आणि योग्य विचार केला तर तुम्हाला काहीही कमी पडणार नाही. हा वाकोदचा विकास प्रायोजित आहे, हा विकास तुमच्या हातून घडावा अशी माझी सदिच्छा आहे.

धन्यवाद!